

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційне дослідження Карлова Олега Юрійовича
«Філософія історії як сфера знань:
смилові та значеннєві особливості»,
представлене на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Актуальність обраної теми та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Актуальність дисертаційного дослідження Карлова Олега Юрійовича «Філософія історії як сфера знань: смислові та значеннєві особливості» зумовлена сукупністю теоретичних, суспільно-практичних і ціннісно-мотиваційних чинників, що визначають значущість адекватного трактування історії в сучасній Україні. Не лише для історичної науки, але і для українського суспільства, зокрема, наявна гостра потреба чітко протистояти тим історичним перекручуванням і прямій брехні, до яких вдається сучасна російська пропаганда як невід'ємна частина тривалої гібридної війни росії проти України. При цьому філософське осмислення підстав історичної об'єктивності, зокрема в філософсько-науковому та філософсько-політичному контексті, залишається недостатньо концептуально забезпеченим. Це і зумовлює наукову та суспільну актуальність даного дисертаційного дослідження.

Обрана автором тема має безпосередній зв'язок з актуальними викликами розвитку українського громадянського суспільства, формування нової етики відповідальності науковця-дослідника, перегляду підстав і чинників досягнення історичної об'єктивності. У цьому сенсі дисертаційне дослідження відповідає потребам української соціогуманітарної науки в нових концептуальних підходах до аналізу осмисленості і значущості історичного та філософсько-історичного знання. Автор не лише репрезентує існуючі філософські моделі історичного факту та історичної істини, але й критично осмислює їх у контексті сучасної реальності, зокрема в умовах активного перебігу російсько-української війни.

Дисертаційне дослідження тематично пов'язане з науковими програмами, що реалізуються на кафедрі соціальної філософії, філософії освіти та освітньої

політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, зокрема з міжкафедральною темою «Демократичні цінності в освітній практиці: виклики внутрішніх та зовнішніх міграцій після 24 лютого 2022 року» (Номер державної реєстрації: 0124U001490). Тема дисертації узгоджується з цією дослідницькою платформою, оскільки торкається питань таких важливих для сучасної демократії цінностей як історична істина і історична справедливість.

Таким чином, обрана тема має не лише високу академічну новизну, але й вагомое суспільне значення. Вона спрямована на осмислення процесів, що реально відбуваються в українському суспільстві, й має потенціал для уточнення філософської мови опису і інтерпретації історичних подій.

Ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Дисертаційне дослідження Карлова Олега Юрійовича демонструє достатній ступінь наукової обґрунтованості, воно є концептуально несуперечливим, методологічно послідовним, що забезпечує доказовість ключових положень, які винесені на дисертантом захист. Автор аргументує свої інколи доволі гострі судження зверненням до науково значущих джерел, що є безумовною перевагою роботи. У структурі дисертації послідовно простежується логічний рух від постановки проблеми, аналітичного огляду підходів до визначення суті і значущості історичних подій та епістемологічно специфіки філософії історії та історичної науки – до формулювання авторської концепції та підкріплення її доказовою науковою базою.

Особливо варто підкреслити глибоку джерельну базу дослідження, що охоплює як філософську класику (від Геродота і Тацита і до Макса Вебера, Вільгельма Віндельбанда, Вільгельма Дільтея, Георга Зіммеля, Фрідріха Майнеке, Генріха Ріккєрта, Ернста Трільча, Освальда Шпенглера), так і сучасну філософію історії – передусім, у її феноменологічних, системних, інституційно-функціональних концептуалізаціях з виходами на методологію відповідних соціальних і гуманітарних наук. Це дозволяє говорити не лише про академічну коректність здійсненого дослідження, а й про його системну

міждисциплінарність.

Обґрунтованість висновків дисертації забезпечується вдало обраним і послідовно застосованим методологічним інструментарієм. На основі послідовного дотримання засадничих принципів філософії науки автор вдало застосовує низку загальнотеоретичних методів, а також звертається до феноменології – як у її більш класичних версіях, так і у її переосмисленні в її постмодерністській версії Франка Анкерсмита.

Усі наукові положення й рекомендації автора формулюються чітко, аргументовано, у відповідності до загальної логіки дослідження та філософських засад, на яких воно базується. Кожен висновок логічно випливає з попередніх обґрунтувань, не залишаючи сумнівів у його достатніх наукових підставах. Стиль викладення є точним, змістовним, і водночас збагачений місцями риторичними посиленнями, що унаочнює і прагматизує викладений автором матеріал.

Таким чином, наукові результати, представлені у дисертації, є добре обґрунтованими, послідовно викладеними, методологічно обґрунтованими та теоретично переконливими. Це дозволяє вважати дослідження не лише внутрішньо завершеним, а й достатньо перевіреном в рамках існуючих філософських підходів.

Наукова новизна результатів дослідження

Дисертаційне дослідження Карлова Олега Юрійовича має достатні ознаки наукової новизни, яка в концентрованому вигляді представлена у положеннях дисертації, що виносяться на захист, а також більш розгорнута у висновках дослідження. Протягом усього рукопису автор вибудовує розгалужену мережу взаємопов'язаної наукової аргументації на користь цих положень, і кожне з них є належним чином науково обґрунтованим. Варто вирізнити передусім ті положення, які розкривають концептуальні здобутки автора, здійснені вперше у вітчизняній філософській традиції. Заслуговує на повне схвалення ключове положення новизни щодо **дисциплінарного покликання філософії історії**, яке, на думку дисертанта, пов'язане «з виявленням тієї внутрішньої логіки

історичного процесу, котра визначає появу будь-яких інших фактів, рефлексія щодо яких окреслює дисциплінарні повноваження та сферу епістемологічної і гносеологічної компетенції філософії історії» (с. 27 дисертації). Справді, філософія історії задає нову глибшу канву для переосмислення історії і представлення її у людській свідомості як зв'язної багатовимірної детермінаційної живої тканини, яку утворюють «закономірності історичної подійності, процесуальності, темпоральності». При цьому заслуговує на схвалення виражений підхід автора, який застерігає від світоглядного утопізму у історичному пізнанні з сумнівними прагматичними результатами його застосування до прогнозування майбутнього. Натомість, автор слушно звертає увагу на неможливість визначення «конкретно-історичної ієрархії детермінативних чинників, котрі визначають перебіг історичної динаміки в повному обсязі» і рекомендує брати до уваги у історичному вірогідні альтернативні пояснення. Новизна даного дослідження полягає також в уточненні автором «такої функціональної особливості філософії історії, як **світоглядне масштабування явищ і процесів історії**», яке «визначає пріоритети й преференції критеріальної, ціннісної, телеологічної та іншої маршрутизації цієї предметної сфери» (с. 28 дисертації). Справді, велика кількість помилок як історичної науки, так і, особливо, спроб її несумлінного використання у інших наукових дослідженнях та інших суспільно-практичних застосуваннях полягає у перебільшенні або применшенні значущості окремих історичних подій, процесів і явищ, у неадекватній атрибуції цінностей, хибному приписуванню цілей або застосуванню критеріїв однієї історичної епохи до явищ іншої. Заслуговує на увагу і схвалення уточнення автором **розрізнення підстав, на яких відбуваються погрішності у функціонуванні історичної і культурної пам'яті**: автор переконливо обґрунтовує, що для історичної пам'яті такі хиби, базуються, передусім, на проблемах належної верифікації історичних знань історичними фактами, тоді як соціальна пам'ять має уникати різних видів заангажованості та упередженості – ідеологічної, політичної тощо.

Таким чином, наукова новизна дисертаційної роботи Карлова Олега

Юрійовича є переконливою, концептуально обґрунтованою та змістовно наповненою.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Дисертаційне дослідження Карлова Олега Юрійовича має вагоме значення як для розвитку сучасної філософської думки, так і для практики формування та реалізації експертної оцінки у царині історичних досліджень, що має нерідко значно ширше політичне і суспільне значення. У науковому плані авторська розробка концепції історичного знання слугує важливим внеском у вітчизняну та світову філософію історії, оскільки дозволяє по-новому переосмислити «розуміння філософії історії як сфери знань – зокрема й насамперед крізь призму смислових та значеннєвих особливостей генерованих нею знань» (с. 32 дисертації).

Для академічної спільноти результати дослідження становлять інтерес у таких напрямках, як «світоглядне масштабування детермінант історичної процесуальності», рефлексія щодо зумовленості історичних явищ у режимі розрізнення причин, «випадковостей та закономірностей, визначальних смислів і значень історичних тенденцій, історичної пам'яті, уроків історії тощо» (с. 32 дисертації).

З точки зору прикладного виміру, отримані результати мають значний потенціал у сфері експертної оцінки історичних подій в Україні – як з недавнього минулого, так і у більш віддаленій ретроспективі. На основі дисертаційного дослідження можна формувати ціннісно орієнтовані політики у сфері піклування про збереження національної пам'яті. Як у цьому питанні, так і у інших делікатних суспільно-політичних ситуаціях історичної експертизи дана дисертація надає важливі засоби для належного «критеріального масштабування явищ, подій і процесів історичної дійсності, які слугують світоглядною і аргументаційною точкою відліку для своєчасного засвоєння повчальних уроків історії і побудови переконливих стратегем суспільного розвитку» (с. 32-33 дисертації).

Варто наголосити також на важливості результатів дослідження для

системи освіти. Хоча сам автор цього не акцентує у вступі і висновках свого дослідження, але воно об'єктивно створює передумови для інтеграції ключових його положень у такі навчальні курси, як «Філософія історії», «Соціальна філософія», «Історія України», «Методологія історичних досліджень» тощо. Це відкриває можливості для осучаснення змісту гуманітарної освіти, його наближення до реалій сьогодення й викликів воєнного часу.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Результати дисертаційного дослідження Карлова Олега Юрійовича мають широкий потенціал до подальшого практичного застосування як у сфері академічної філософії, так і в системі державного управління, освіти, громадської діяльності та організаційного розвитку волонтерських ініціатив.

По-перше, **в освітньому процесі** результати можуть бути інтегровані до навчальних програм філософських і соціогуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах. Зокрема, матеріали дослідження можуть увійти до курсів «Філософія історії», «Соціальна філософія», «Історія України», «Методологія історичних досліджень» тощо. Вони сприятимуть формуванню критичного мислення, ціннісної рефлексії, критичного мислення у студентів-філософів, студентів-істориків та студентів інших соціальних та гуманітарних спеціальностей, які готуються до професійної діяльності в умовах суспільної трансформації.

По-друге, **в державному управлінні** висновки дисертації можуть бути враховані при у роботі вітчизняного Інституту національної пам'яті. Зокрема, положення дисертації, що стосуються критеріїв визначення історичних фактів та правил їхньої інтерпретації, можуть бути включені до концепцій національної політики історичної пам'яті та інших напрямів гуманітарної політики держави – передусім, з розвитку громадянського суспільства, освіти для демократичного врядування, стратегій державного партнерства з недержавними організаціями.

По-третє, **у сфері наукових досліджень** результати роботи можуть бути використані як теоретична та методологічна основа для подальших студій, зокрема, у сфері філософії історії, історичній науці, історії України, політичній

філософії. Вони також можуть слугувати ґрунтом для міждисциплінарних досліджень, які поєднують філософію, історію, політологію, культурологію та інші науки.

Крім того, результати дисертації можуть лягти в основу **створення навчальних посібників та методичних рекомендацій** з теми історичної пам'яті, комеморації, а також інших напрямів практичної політики, які потребують історичного та філософського обґрунтування.

Таким чином, авторські напрацювання можуть бути використані:

- у змісті академічних дисциплін філософського та соціогуманітарного спрямування;
- у формуванні стратегій державної політики в сфері історичної пам'яті;
- у подальших філософських і міждисциплінарних дослідженнях;
- у підготовці науково-методичних посібників і матеріалів.

Результати роботи є достатньо концептуалізованими й уніфікованими, щоб бути інтегрованими як у теоретичні моделі, так і в практичні кейси.

Оцінювання змісту дисертації та її завершеність

Дисертаційне дослідження Карлова Олега Юрійовича «Філософія історії як сфера знань: смислові та значеннєві особливості» є логічно вибудованою, структурно завершеною і методологічно обґрунтованою науковою працею, яка демонструє високий рівень академічної культури автора. Загальна композиція дисертації відповідає вимогам до наукових кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів основної частини, висновків та списку використаних джерел. Кожна структурна частина логічно пов'язана з попередньою та наступною, забезпечуючи послідовне розгортання авторської концепції.

У вступі чітко сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, окреслено методологічну базу та наукову новизну роботи. Всі ці елементи у подальшому повністю застосовані у основній частині дисертації. Це засвідчує високий ступінь усвідомленості наукової проблеми та здатність автора працювати коректно використовувати філософський понятійний апарат.

Перший розділ присвячено аналізу основних теоретико-методологічних підходів до філософії історії як сфери знань. Тут автор демонструє здатність до критичного переосмислення класичних і сучасних релевантних щодо цієї теми філософських концепцій, глибоку обізнаність з основною науковою літературою, вміння аналітично зіставляти позиції різних авторів, виділяти методологічні і світоглядні обмеження кожного підходу.

Другий розділ містить спробу власної концептуалізації філософії як засобу генерування знань. Тут Олег Карлов розробляє ключову тезу дослідження: історичну фактологію він цілком підставово пропонує розглядати як точку рефлексійного відліку філософії історії. Тут автор обґрунтовує тезу: «Філософія історії використовує історію як своєрідний емпіричний трамплін для подальших рефлексій, скерованих на виявлення внутрішньої логіки і закономірностей історичної подійності, процесуальності, темпоральності» (с. 27 дисертації).

Третій розділ присвячений аналізу викликів та перспектив осмислення історичного позиціонування сучасного українського суспільства. Особливої уваги заслуговує авторське осмислення проблеми «кінця історії» у контексті розвіювання міфів і модифікацій постправди. Таке очищення історичної наукової оптики за допомогою філософської рефлексії сприяє визнанню базової історичної наукової позиції, коли «історична дійсність виходить за онтологічні межі таких «або / або», втілюючи себе у форматі різноманітних альтернатив і вірогідностей, а інколи й реалізуючись у діаметрально протилежному буттєвому статусі «і / і» – симбіотичному поєднанні явищ і процесів, які можуть здаватися антагоністичними, а відтак і несуміними, проте на рівні історичних практик цілком несуперечливо й навіть гармонійно поєднуються в органічну цілісність об'єктивного історичного процесу» (с. 28 дисертації).

Також заслуговує на окреме схвалення положення наукової новизни, яке автор наскрізно доводить через увесь текст своєї дисертації: він уточнює «основні недоліки історичної та соціальної пам'яті крізь призму особливостей генерованих ними сфер знань: якщо сумніви щодо наукової достовірності історичної пам'яті пов'язані з її неповнотою, уривчастістю й труднощами верифікації, то труднощі

з відповідністю канонам науки соціальної пам'яті зумовлені насамперед і в основному її соціокультурною, ідеологічною, політичною, пропагандивною та іншою навантаженістю, а відтак – з латентною тенденційністю й упередженістю, що несумісно з вимогами, які висуваються на адресу наукового знання» (с. 29 дисертації).

Мова дисертації є академічною, стилістично виваженою, концептуально точною. Виклад матеріалу чіткий, логічний, послідовний. Автор інколи залучає елементи публіцистичного стилю, що, втім, допомагає йому уникати надмірної теоретизації, знаходячи баланс між філософською абстракцією та емпіричною конкретикою, між академічною безсторонністю у пошуку істини і необхідністю слідувати на практиці вимогам суспільної відповідальності дослідника.

Таким чином, можна зробити висновок, що дисертація є цілісною, концептуально завершеною науковою роботою, яка відповідає високим стандартам академічного письма і демонструє повну реалізацію поставленої на початку мети дослідження.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Попри високий рівень наукового опрацювання, дисертаційна робота Карлова Олега Юрійовича не позбавлена моментів, які можуть бути предметом подальшого філософського осмислення або викликати наукову дискусію. Ці положення не знижують загальної наукової значущості дослідження, а навпаки – свідчать про концептуальну глибину теми та її багатоаспектність. Наведені нижче зауваження мають рекомендаційний характер і можуть бути враховані автором у подальших наукових розробках.

1. Автору дисертації варто було би залучити європейський філософський досвід критики позитивізму у історичному пізнанні, адже його аргументація багато у чому перегукується з цим досвідом, підсилює і урізноманітнює його. Зокрема, автору варто було ширше представити класичну концепцію історичних інтерпретацій французького філософа Реймона Арона. Дисертант згадує цього автора, однак не реконструює і не реактуалізує повною мірою його методологічні ідеї щодо історичного пізнання та виявлення підстав

і меж його об'єктивності. Видається, що тема дисертації є дуже близькою до розробок Реймона Арона і де в чому може розглядатися як продовження його лінії у методології історичного пізнання.

2. У дисертації лише дотично задіяна тема ментальності і менталітету, які все ж видаються нам доволі значимими для аналізу смислових і значеннєвих особливостей філософії історії як сфери знань. Автор згадує у доречних контекстах класиків дослідження менталітету з позицій філософії історії – Марка Блока, Люсьєна Лефевра, Фернана Броделя, однак не надає окремого підрозділу для аналізу їхнього внеску у філософію історії як сферу прояснення історії як науки. Близький до школи Анналів німецький дослідник Норберт Еліас також лише побіжно згаданий у даному дослідженні. Більш докладне звернення до концепцій цих класиків філософії історії посилює би аргументацію дисертанта.

3. Автор не використав повною мірою можливості осмислення історії з прагматичного погляду, який пропонував Фрідріх Ніцше у своїй праці «Про користь та шкоду історії для життя». Загалом, судячи з рукопису дисертації, автор дещо скептично ставиться до прагматичного підходу до історії (с. 161, 201). Все ж, видається, окрім прагматики як кон'юнктури, чи то інструментальності (що дуже докладно проаналізовано у дисертації), та прагматики як месійності, тобто завдання смислового горизонту, є ще й її значення як діяльного і практичного опрацювання і застосування об'єкту прагматичного інтересу на рівні антропології: людина за своєю природою не просто є в історії, не просто вивчає історію, але й передусім творить історію. Саме під цим кутом зору розглядав історію Ніцше і цей підхід варто було би також докладніше розглянути у дисертації.

Загалом зазначені положення не є критичними, а навпаки – відкривають простір для подальших наукових пошуків автора та вказують на багато вимірність і перспективність теми його дослідження. Робота спонукає до філософської дискусії, що є ознакою її академічної глибини та наукової зрілості.

Висловлені зауваження і побажання мають дискусійний характер, і

суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Олега Юрійовича Карлова.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях

Повнота та якість оприлюднення основних положень дисертаційного дослідження є важливим критерієм його наукової завершеності та верифікації результатів. У цьому аспекті Карлов Олег Юрійович дотримався академічних вимог щодо апробації й опублікування результатів наукової роботи. Відповідно до поданого у дисертації списку наукових публікацій, тематика дослідження була представлена в низці фахових джерел, які охоплюють як національні, так і міжнародні видання.

Автор оприлюднив основні результати свого дослідження в 11 наукових публікаціях. До них входять:

- 5 статей у фахових виданнях України, включених до переліку МОН;
- 1 стаття у закордонному науковому періодичному виданні;
- 2 статті у вітчизняних наукових періодичних виданнях;
- 3 тез доповідей на всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях, що підтверджує апробацію положень у професійному середовищі.

Ці публікації охоплюють як загальнотеоретичні аспекти дослідження (філософські засади осмислення історії та методологія історичних досліджень), так і прикладні елементи, пов'язані з психологічними та безпековими аспектами інтерпретативного підходу до історичних знань. Це свідчить про високий ступінь відповідальності автора до представлення власних результатів як науковій спільноті, так і для більш широкої публіки. Окремо варто відзначити, що публікації належно відображають проблематику усіх розділів дисертації. Також варто відзначити тематичну відповідність опублікованих праць профілю дисертації, їхню цілісність та змістову узгодженість із основними положеннями, винесеними на захист. Академічний стиль публікацій підтверджує наявність у здобувача відповідних фахових компетенцій, необхідних для належного

формулювання наукових ідей у форматі, прийнятному для академічного середовища.

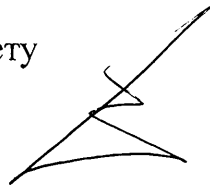
Отже, можна зробити висновок, що публікаційна активність Карлова Олега Юрійовича повністю відповідає вимогам до здобувачів наукового ступеня доктора філософії, а його результати достатньо науково апробовані, концептуально завершені та якісно репрезентовані в академічному просторі.

Висновок

Дисертація Карлова О. Ю. «Філософія історії як сфера знань: смислові та значеннєві особливості» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що розв'язує важливу наукову проблему, має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для філософії історії як науки і методології професійної діяльності істориків-дослідників. Вважаю, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 до кандидатських дисертацій, а її автор Карлов Олег Юрійович заслуговує присудження ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Михайло БОЙЧЕНКО

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЄ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
КАРАУЛЬНА

18.05.

